

Jarkko Tontti

Oikeus ja aika*

Vanhan suomalaisen kansanviisauden mukaan »laki on niin kuin se luetaan». Usein tämä on ymmärretty oikeuslaitokseen epäluuloisesti suhtautuvan kansan-ihmisen pejoratiivisena toteamuksena siitä, kuinka tuomarien ja asianajajien on aina mahdollista taivutella lain kirjaimesta milloin mitäkin tuomioita tavallisten ihmisten vahingoksi. Mutta jos tarkastelemme tätä lausetta perusteellisemmin, filosofisesta näkökulmasta, huomaamme, että se sisältää erittäin merkittävän huomion oikeuden ontologiasta eli näkemyksen siitä, mitä (tai pikemminkin *miten*) laki ja oikeus lopultakin ovat.

Sananlasku ilmaisee osuvasti sen, että oikeudella (ja lailla) ei ole mitään muuta mahdollista tapaa olla olemassa (tai olla maailmassa, jos sallitaan käyttää *Martin Heideggerin* terminologiaa) kuin *olla luettuna* eli *olla tulkittuna*. Laki on niin kuin se luetaan, eikä tämä asiantila mitenkään toisin voisi olla. Laki ja oikeus ovat aina jollain tavalla luettuja eli tulkittuja, ne ovat »vain» tulkintaa eli olemassa vain ja ainoastaan silloin, kun ne luetaan ja tulkitaan. Ilman tätä lukemista eli tulkitsemista lakia ei ole ollenkaan; on vain mustia tahroja paperilla (tai nykyään kai lähinnä bittejä maailmanverkossa), joihin ei kiinnity vielä mitään merkityksiä.

Lakia ja oikeutta ei siis ole olemassa »tuolla jossain» edeltäen lukemista, tulkintaa. Ne ovat olemassa vain silloin, kun annetaan *merkitys* tahroille paperissa, ja siten myös *sellaisina* kuin tämä merkitys lukemisessa ja tulkitsemisessä syntyy, oli sitten kyseessä oikeusistuimissa tapahtuva lain konkreettinen lukeminen tai lain lukeminen vaikkapa yliopistossa oikeustiedettä opiskeltaessa.

Mutta mitä tämä lukeminen eli tulkitseminen lopultakin tarkoittaa? Mitä tapahtuu silloin, kun luemme ja tulkitsemme lain tekstiä eli annamme sille merkityksen? Miten mustat tahrat paperilla muuttuvat merkitykselliseksi, konkreettiseksi oikeudeksi silloin, kun ne luetaan?

Olen väitöskirjassani pyrkinyt lähestymään tätä kysymystä ajallisuuden ja erityisesti historiallisuuden ilmiön kautta. Äkkiseltään yhteys oikeuden, lain lukemisen eli tulkitsemisen ja ajallisuuden filosofisen tarkastelun välillä voi vaikuttaa mielivaltaiselta. Yritän täsmentää tätä yhteyttä *Hans-Georg Gadamerin* esittämän väitteen kautta, jonka mukaan kaikki tulkitseminen on aina ja määrityksellisesti soveltamista. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki tekstien tulkin- ta, tapahtui se sitten oikeusistuimessa tai vaikkapa historioitsijan tutkijankam- miassa, on ennen kaikkea menneisyyden, menneen, soveltamista nykyisyyteen. Lukiessaan ja pyrkiessään ymmärtämään lain tekstejä, oikeustapauksen tosi- asiakuvauksia, historiallisia dokumentteja tai esimerkiksi kaunokirjallista teosta tulkitsija eli lukija tuo jonakin menneisyyden hetkenä syntyneen teoksen nykyisyyteen, ilmaisee sen nykyisyyden kielellä. Voimme siis lähteä liikkeelle siitä, että ensisijaisesti lain ja ajallisuuden tarkasteleminen lähtee liikkeelle

---

* *Lectio praecursoria* Helsingin yliopistossa 22.3.2002 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa *Right and Prejudice – Prolegomena to a Hermeneutical Philosophy of Law*.

menneestä. Tämä ei tarkoita vain sitä, että oikeusjärjestelmäämme kuuluu hyvinkin vanhoja lakeja, joiden avulla edelleen nykyäänkin ratkaistaan oikeustapauksia, vaan sitä, että määritelmällisesti ja käsitteellisesti laki ilmenee meille aina *menneestä tulevana*.

Suomalaisen oikeuskulttuurin näkökulmasta voidaan huomata, että tämä väitöskirjani peruslähdekohta on ilmaistu tiiviisti usein siteeratusta kohdassa *Johan Ludvig Runebergin* Vänrikki Stålin tarinoita, jossa maaherra Wibelius puolustaa Ruotsin lain säilyttämistä Suomessa sanoilla »*Men lag skall överleva mig, som jag / Långt efter den blev till.*» Eli »Mut laki, ennen mua syntynyt, myös jälkeheni jää.»

Entäpä oikeus? Jos laki on aina jotain menneestä tulevaa, miten sitten oikeus, täytöntöönpanu, konkretisoitu laki, on ajallisesti tai ajassa? Ilmeinen vastaus on, että *oikeuden aika on nykyisyys*. Kun oikeudellisessa ratkaisussa laki luetaan eli tulkitaan, niin samalla mennyt nykyistetään. Mennyt, laki ja oikeustapauksen tosiasiat, tuodaan nykyisyyteen ja ilmaistaan nykyisyyden kielellä. Oikeus jonakin, mikä määritelmällisesti aina tapahtuu nykyisyydessä, tässä ja nyt, jossakin tiettyssä ainutkertaisen oikeustapauksen viitekehyyksessä, on aina siten myös konfliktuaalista. Oikeusprosessissa osapuolet kamppailevat menneisyyden, lain ja tapauksen tosiasioiden, tulkinnasta. Kuinka oikeuden traditiota tulee tulkita ja soveltaa juuri nyt, tässä ainutkertaisessa tapauksessa? Oikeusprosessi on siis tulkintojen konflikti, jossa menneestä tulevan tulkinnasta taistellaan nykyisyydessä.

Entä *tulevaisuus* sitten? Jos määrittelemme lain ajallisuudeksi menneen ja konkreettisen, täytöntöönpanun oikeuden ajallisuudeksi nykyisyyden, niin mikä rooli jää tulevaisuudelle? Se on, tietenkin, *oikeudenmukaisuuden* ajallisuus. Vaikka voimme nähdäkseni sanoa perustellusti myös tässä ja nyt eli nykyisyydessä, että jokin teko tai esimerkiksi oikeudellinen ratkaisu on oikeudenmukaisempi kuin jokin toinen, eli voimme tehdä yksittäisten vaihtoehtojen välillä mielekästä vertailua myös nykyisyydessä, niin oikeudenmukaisuutta selaisenaan täydellisenä ja kokonaisena emme voi saavuttaa tai lopullisesti koskaan määrittellä. Oikeudenmukaisuus on aina vain tulevaisuuteen suunnattu toive tai projektiio; se ei ole koskaan läsnä, sitä ei voi saavuttaa tai panna täytöntöön. Kaikki, mitä ihmiset käytännössä tekevät, jää oikeudenmukaisuuden kannalta vajavaiseksi.

Jacques Derridaa mukaillen voimme ilmaista asian niin, että oikeudenmukaisuus on messiaanista. Se todellistuu lopullisesti vasta, kun messias palaa takaisin eli siis käytännössä ei koskaan; oikeudenmukaisuus jää lupaukseksi, se jää aina »tulollensa». Oikeudenmukaisuuden rakenne on siis *sitten kun*. Oikeudenmukaisuus on läsnä *sitten kun* kommunistinen yhteiskunta perustetaan, *sitten kun* terrorismi on lopullisesti kitketty maailmasta ja huumeiden vastainen taistelu on voitettu, *sitten kun* kaikki ihmiset ovat vapaita ja tasa-arvoisia eli täysin samanlaisia, *sitten kun* maailmankauppa on täydellisesti vapautettu, *sitten kun* koko ihmiskunta teknohuomassa kytkeytyy suuren maailmanverkkoon ja sulautuu bittivirtaan. Toisin sanoen, oikeudenmukaisuus todellistuu ja on läsnä *sitten kun* messias palaa maan päälle eli ei koskaan. Oikeudenmukaisuus on ihmisen tapa suuntautua ja katsoa tulevaisuuteen; se on aina tulossa, ehdottoman varmasti, mutta koskaan se ei toteudu. On siis syytä painottaa, että oikeudenmukaisuus ei ole mikään subjektiivinen mielipidekysymys, vaan se on välttämätön ihmisenä olemisen rakennetekijä; me katsomme nykyisyydestä kohti tulevaa, aina ja välttämättä, oikeudenmukaisuuden horisontin lävitse.

Jos palaamme alussa esitettyyn kysymykseemme, mitä on lain tulkitseminen ja lukeminen, voimme nyt määritellä sen ajan horisontissa tapahtuvaksi toiminnaksi, jossa nykyisyydessä kamppaillaan sekä menneisyyden tulkitsemisesta että tulevaisuuteen suuntautumisen tavasta.

Laki on mennyt, syntymä ja uskollisuuden side, se, mistä kaikki alkaa. *Oikeus* on nykyisyys; kamppailu ja konflikti, joka johtaa päätökseen, oikeudelliseen ratkaisuun. *Oikeudenmukaisuus* on tulevaisuus; mahdollisuus, joka jää aina täyttymättä, lupaus, jota ei koskaan lunasteta, lahja, jota emme koskaan saa.